

Odgoj spolnosti za ljubav i darivanje

Pregledni rad

Sažetak

U prošlom stoljeću započinje govor o spolnosti, kao i njezinom odgoju, najprije u medicini, a potom šire u društvu i Crkvi. Ipak je pravi početak sustavnog govora u drugoj polovici prošloga stoljeća, a diskusije još uvijek traju.

Prema stavu Crkve u odgoju treba naglašavati narav i značenje spolnosti u ljudskom životu kao osnovnog i temeljnog dara osobe koja se otvara drugima, a posebice voljenoj osobi u bračnom životu i darivanja zajednici u djevičanstvu. Stoga se i mora govoriti o odgoj spolnosti, a taj govor treba biti skladan i cjelovit kako bi mladi čovjek mogao doći do svoje psihološke zrelosti u cilju pune duhovne i moralne zrelosti i odgovornosti.

Uz cjelovito objašnjenje naravi i značenja spolnosti, mladima treba dati i osnovnu etičku skalu vrednota. Bez toga spolni odgoj može postati samo čista informacija i priprava za spolni život. Te osnovne etičke vrijednosti moraju uključiti poštivanje različitosti spolova, kao i usku povezanost između spolnosti i ljubavi kao istinskog predanja, ne samo drugoj ljudskoj osobi već i Bogu.

Osnovni cilj, dakle, takvog odgoja jest odgoj koji odgaja za slobodu i odgovornost spolnosti, što je, zapravo, i osnovna svrha moralnog odgoja koji nikada ne smije biti serija zabrana, već promicanje čovjeka i njegova dostojanstva. Zrela moralnost ne ograničuje se samo na to da se ne čini zlo, već daleko više da se ostvaruje dobro, pa i onda kada je to teško i kada uključuje napor i trud.

Premda su se stari grčki filozofi poput Platona i Aristotela zanimali za fenomen ljudske spolnosti, ipak je to bilo samo usputno, tj. u kontekstu etičkih promišljanja. I kroz čitavu povijest filozofi su o spolnosti veoma malo raspravljali i u toj važnoj komponenti ljudskog života, čini se, ostali su dužnici. Razloga se može navesti više,¹ ali se čini da je najvažnija bila činjenica društvenog i religioznog utjecaja na spolnost koja je uvijek ostajala u krugu obitelji i religije. U svijetu kršćanske

¹ Usp. P. GUILLUY, *Filozofija spolnosti*, u: M. GAUDEFRY (prir.), *Seksološke studije*, 2. izd. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1982, 83-103.

kulture (Zapad) spolnost se, uglavnom, definirala prema svojem glavnom cilju, tj. prokreaciji, a ljudima je služila za zadovoljenje strasti. Njezina uporaba je bila uokvirena u heteroseksualnoj i monogamnoj bračnoj zajednici.

Tek kroz 19. stoljeću započinje novi filozofski govor o seksualnosti, a u filozofiji negdje šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća, kada je započelo i njezino društveno istraživanje.² U Europi se tim problemom pozabavio prvi H. Marcuse tezom o *integralno erotskom* društvu.³ Navedena istraživanja znatno su izmijenila pojam o spolnosti koji je nametnula psihoanaliza. Ipak, začuđuje činjenica da ni do danas nije dan siguran filozofski odgovor na pitanje što je spolnost. U govor o spolnosti upustili su se i teolozi,⁴ te se danas govori o spolnosti kao o Božjem daru čovjeku, ali i kao zadaći.⁵ Papa Ivan Pavao II. govori o spolnosti kao u vidu cjelovitosti ljudske osobe koja je tjelesna i senzualna, tj. prožima tijelo, osjećaje i dušu. Ona bitno spada na cjelovitost osobe.⁶

Današnji govor o spolnosti postao je pretežno *sociološki* koji opisuje *spolne običaje*, ali je daleko izražajniiji kroz *statističke studije* i *globalnost* spolnosti ili kroz *erotizaciju društva*.⁷ Naše društvo obiluje seksualnim slikama i opisima, a seksualna iskustva i ponašanja nisu samo dio priča već i opisa u mnogim novinama i časopisima. No, tako postavljena spolnost pokazuje svu problematiku jer se kod mnogih događa opadanje *seksualnih želja*, opadanje *seksualnih odnosa u braku*, dok se dob *prvih seksualnih odnosa* pomiče sve niže u mladenačku dob. Upravo zbog svega toga pojavila se i potreba *spolnog odgoja*.

² W.H. MASTERS, & V.E. JOHNSON, *Human Sexual Response*, Little, Brown and Company, Boston 1966.

³ Usp. H. MARCUSE, *Eros e civiltà*, 6. izd., Torino 1972.

⁴ Prvi teolozi koji su progovorili o novom shvaćanju spolnosti bili su L. ROSSI, *Morale sessuale in evoluzione*, Torino 1967; E. CURRAN, *A New Look at Christian Morality*, Notre Dame 1968; A. WALSECCHI, *Nuove vie dell'etica sessuale*, Brescia 1972.

⁵ SVETI ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obris spolnoga odgoja*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 69, Zagreb 1996. PAPINSKO VIJEĆE ZA OBITELJ, *Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice u obitelji*. Kršćanska Sadašnjost, Dokumenti 106, Zagreb 1997. P. ŠOLIĆ, *Moralni aspekti ljudske seksualnosti. Moralno teološke studije*, Crkva u svijetu, Split 2002. V. VALJAN, *Moral spolnosti, braka i obitelji*, Svjetlo riječi, Sarajevo 2002. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Služba Božja, Split 2000. G. DAVANZO, *Sessualità umana e etica dell'amore*, Ancora, Milano 1986; S. LEONE, *Educare alla sessualità*, Dehoniane, Bologna 2000.

⁶ Usp. IVAN PAVAO II, *Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu «Familiaris consortio»*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 64, Zagreb 1981.

⁷ Usp. C.A. VIANO (a cura di), *Teorie etiche contemporanee*, Torino 1990, posebice članak F. REMOTTI, *La tolleranza verso i costumi*, str. 165-185; V. MORIN-MAJAULT, *Un mythe moderne: l'erotisme*, Tournai 1964; H. SAUNER, *«Erotika» kao tema teologije*, u: *Svesci* 94(1998)19-26.

1. Spolni odgoj – odgoj za prenošenje života

Sve do II. vatikanskog koncila (1963.-1965.) stav Katoličke crkve o spolnosti i spolnom odgoju gotovo je nepromjenjiv: *spolnost ima isključivo prokreativnu svrhu*. Sam spolni odgoj treba ostati u krugu obitelji, u školama se ne treba primjenjivati, premda Učiteljstvo Crkve, što se najbolje vidi iz govora pape Pija XII., prihvaća govor o spolnom odgoju, ali uz određene pretpostavke i u svjetlu kršćanske moralke. Posebice se naglašava potreba razboritosti koju treba imati odgojitelj. U tom govoru se osjeća i stanovito nepovjerenje prema znanostima, ali i prihvaćanje istinskog znanstvenog razvoja.

II. vat. koncil je sasvim otvoren znanstvenim dostignućima, a kad govori u svojoj Deklaraciji «*Gravissimum educationis*» o kršćanskom odgoju, onda uzima u obzir znanosti kao što su psihologija, pedagogija i didaktika tako da se «razvijaju fizičke, moralne i intelektualne sposobnosti». Za spolni odgoj izričito veli: »Prema dobi razvoja neka im se daje pozitivan i pametan seksualni odgoj.»⁸ Tom tvrdnjom Crkva ne samo da ne odbija, već jasno prihvaća spolni odgoj u cjelokupnom odgojnom procesu.

U 1968. godini, godini revolucije mladih, počelo se javno govoriti o svim životnim postavkama. Sve institucije društva bile su napadane, posebice država, obitelj i škola. Upravo u tom razdoblju dolazi do rastavljanja prokreativne vrijednosti spolnosti od užitka te na scenu sve više izlazi erotski motiv. Odjednom, javni mediji postaju puni erotike, a seksualna uzdržljivost se počinje smatrati seksualnom fobijom, dok i sam odnos muškarac-žena, pod snažnim utjecajem feminizma, počinje dobivati nove oznake.

Razdoblje osamdesetih i devedesetih godina dramatično počinje otvarati pitanje spolno prenosivih bolesti, posebice AIDS-a (bolesnih od HIV-a). Ta zastrašujuća bolest novog razdoblja dovodi do svijesti da je nužan *spolni odgoj*, i to onaj *informativnog tipa* koji govori o fiziologiji i biologiji spolnosti, o AIDS-u, o prezervativima, kao i o homoseksualnosti.⁹

Kako još ni do danas nikome nije jasno što sve znači spolnost i *spolni odgoj* ni kako, gdje i tko bi ga trebao provoditi, došlo je do značajnih diskusija i pokušaja. Postoji struja koja govori i želi govoriti o svemu bez ikakva pridržaja, ali i ona suzdržana struja koja pred djecu i mlade ne želi iznijeti svu informaciju, i to samo informaciju, bez formacije. Takvo stanje stvorilo je nejasnoće, gotovo traume, kod roditelja i kod odgojitelja jer su se često puta osjetili nekompetentnima i nespremnima za takav odgoj. Još i danas se vrtimo u istome krugu: nije jasno o čemu

⁸ II. VATIKANSKI KONCIL, *Deklaracija «Gravissimum educationis» o kršćanskom odgoju*, br. 1, u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970.

⁹ G. RIFELLI, C. ZIGLIO, *Per una storia dell'educazione sessuale*, La Nuova Italia, Firenze 1991.

treba govoriti, a o čemu šutjeti, gdje započinje distinkcija između informacije i formacije, da li treba zagovarati određeni moral i koji, i da li moralnu notu uopće unositi u spolni odgoj, da li spolnost još uvijek treba skrivati ili ju potpuno liberalizirati?

Alternativna teorija bi se mogla nazvati *odgoj za spolnost*. Prema toj teoriji spolnost bi bila *moгуćnost ljudskog bića* koju treba svakako ostvariti, ali ne prema već zadanim ciljevima, već preko slobodnog i svjesnog sudjelovanja svakoga da pronade i izgradi načine sučeljavanja sa svojom seksualnom dimenzijom. Riječ je, dakle, o tome da treba razviti spolnu mogućnost, a sama spolnost je integralna i kompleksna struktura svake osobe te se nikako ne mogu zaboraviti i drugi faktori u čovjeku kao što su razum, spoznaja, afekti, moralne zásade, kao i religioznost. *Odgoj za spolnost* želi dati instrumente za ostvarenje same spolnosti i u odgoju bi trebalo gojence naučiti da shvaćaju govor, čine, stavove, spoznaje sposobnosti odnosa s drugim što svakome može omogućiti da postane muškarac ili žena u svome vlastitom tijelu ili da postigne svoj seksualni identitet.

Katolički *spolni odgoj* postaje onda odgoj za ljubav i započinje u obitelji gdje su roditelji prvi odgojitelji i koji u ljubavnom odnosu muškarca i žene dijele bračnu sreću kroz život i ljubav. U tom odgojnom procesu, škola, kao i sve odgojne institucije, trebaju prenositi i moralne vrijednosti, zajedno s informacijama.

Liberalno-laičko shvaćanje spolnog odgoja ide za tim da se daje «neutralna» informacija, a da se uopće ne prenose vrijednosti i utječe na seksualna ponašanja. Spolnost se često shvaća kao sredstvo interpersonalne privlačnosti, a samo seksualno iskustvo kao mogućnost otkrivanja samih sebe i užitaka koje ona nosi. Zbog toga, u ovoj koncepciji, nema govora o spolnoj uzdržljivosti u bilo kojoj fazi života.

Danas i Crkva smatra da i škola može vršiti *spolni odgoj*, ali da se *spolni odgoj* ne smije zaustaviti samo na informaciji, već mora prenositi i moralne vrijednosti.

Taj proces započinje već s II. vat. koncilom Crkva i s enciklikom «*Humanae vitae*», a posebice u nekoliko dokumenata Crkve, a dva su direktno posvećena spolnosti i spolnom odgoju.

Prvi nosi naslov «*Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnoga odgoja*» iz 1983. (Kongregacija za katolički odgoj), u kojem se izričito veli: «U sadašnjoj socio-kulturalnoj situaciji hitno je potrebo djeci, adolescentima, i mladima pružiti pozitivan i postupan afektivno-spolni odgoj... Na ovom području šutnja nije valjano mjerilo ponašanja.»

Drugi dokument izdalo je Papinsko vijeće za obitelj desetak godina poslije pod naslovom *Ljudska spolnost: istina i značenje* u kojem se naglašava da mladima treba ponuditi «odgovarajuću pripravu za zreli život, osobito kad je riječ o odgoju

za pravo značenje spolnosti”.¹⁰ Kako je moderna kultura izmijenila način života i odgoja, kako je u njoj došlo do novog ozračja koje je potamnilo istine o čovjeku, u odgoju se osjetio “pritisak koji teži banalizaciji spolnosti”, smatra dokument. K tomu, škola se okrenula više “informativno”, a manje edukativno te tako dolazi do “iskrivljivanja savjesti”.

Sama svrha spolnog odgoja je jasna: “Osnovna je svrha spolnog odgoja primjerena spoznaja naravi i značenja spolnosti te skladnog i cjelovitog razvitka osobe do njezine psihološke zrelosti u cilju pune duhovne zrelosti” (br. 34). Tako kršćanski spolni odgoj uključuje govor o naravi i značenju spolnosti, kao i sam odgoj, tj. prenošenje informacija, ali kroz formaciju.

I papa Ivan Pavao II. je progovorio o spolnom odgoju u svojoj enciklici «Euan- gelium vitae» i povezo ga uz pojam ljubavi i čistoće: »Ne može se, stoga, izvlačiti od obaveze da se mladima, osobito adolescentima, pruži autentičan odgoj za *seksualnost i ljubav*, odgoj koji uključuje oblikovanje za čistoću.»¹¹

2. Odgoj spolnosti

Pošavši od činjenice kršćanskog personalističkog shvaćanja spolnosti kao jedinstvene sposobnosti življenja i odnošaja preko vlastitog spola, kao originalne i strukturalne dimenzije osobnosti, odgojni zahvat onda mora pred očima imati činjenicu fizičke, psihičke i duhovne čovjekove stvarnosti. U tom smislu u odgoju se ne smije pre naglašavati bilo duhovna, bilo materijalna dimenzija, već treba težiti cjelovitom odgoju čovjeka. “Sa stajališta kršćanske antropologije afektivno-spolni odgoj treba imati na umu cjelovitost osobe te stoga zahtijevati da se u nju ugrađuju biološki, psiho-afektivni, društveni i duhovni elementi... Prava se “formacija” ne ograničava na obavješćavanje uma, već osobitu pozornost mora pridati odgoju volje, osjećaja i osjećajnosti. Da bi netko doista došao do zrelosti afektivno-spolnog života, nužno je da vlada sobom, a to pretpostavlja vrline kao što su stidljivost, umjerenost, poštovanje sebe, poštovanje drugih, otvorenost prema bližnjemu.”¹²

Pod tim vidom spolni odgoj, onda, postaje odgoj spolnosti koji vodi i motivira mladu osobu da dostigne uzvišene ciljeve: *prihvatanje vlastite spolnosti (spolnog identiteta) i priznanja muškosti i ženskosti* (odgoj spolnosti kao odgoj seksualne različitosti); *osnaživanje i vrednovanje vlastitog jastva, samopoštivanja, osjećaj vlastitog dostojanstva, sposobnost samokontrole, otvaranje prema drugima, unutrašnji ekvilibrij* (odgoj spolnosti kao afektivni i moralni odgoj); *postizanje osjećaja i*

¹⁰ *Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice u obitelji*. Hrv. izd. Kršćanska sadašnjost, dokumenti 106, Zagreb 1997, br. 1.

¹¹ IVAN PAVAO II, *Euan gelium vitae-Evangelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995, br.97.

¹² Smjernice, br. 35.

uvjerenja za vrijednost prokreacije, života i obitelji (odgoj spolnosti kao odgoj za vrijednost života).

“Suvremena je pedagogija potpuno svjesna činjenice da je bitna značajka ljudskog života trajni razvitak te da je osobna formacija trajni proces. To vrijedi i za spolnost, koja se u različitim fazama života izražava posebnim značajkama”.¹³

Samo u kontekstu takvog odgojnog pristupa daju se, onda, informacije o anatomiji, fiziologiji i patologiji tjelesne spolnosti, informacije koje moraju biti istinite i koje u odgajanicima ne smiju izazvati negativne osjećaje ili im stvoriti lažne sigurnosti (npr. sigurni seks).

2.1. Odgoj spolnosti kao odgoj moralne osjetljivosti

Crkva, dakle, nikako ne prihvaća samo čistu informaciju ni u školi kada je riječ o spolnom odgoju, već traži i formaciju mlade osobe da usvoji vrednote tako da zna i kako treba djelovati. Tada je riječ o odgoju. Odgoj nužno ide zatim da odgajnika ne samo upozna s onim što je dobro, već i da ga motivira da u sebi otkrije ono što je dobro i pozitivno i da u skladu s tim i djeluje. “Odgajati znači prisiljavati primitivnu narav da proizvede čovjeka, da je nadiđe i ostvari jer sama po sebi ona to ne bi učinila. Nadići vlastitu divlju instinktivnost, tako da se ne negira već kontrolira regulirajući je prema vlastitoj duhovnosti, znači stvoriti čovjekovu osobu (osobnost)”.¹⁴

Kršćanski personalistički odgoj smatra da u svakom čovjeku postoje dvije “naravi”: ona prvotna što se dobiva rođenjem i ona drugotna “obrađena” koja se stvara u vremenu i prostoru, tj. odrastanju. Na toj činjenici se i bazira potreba odgoja i samoodgoja kako bi svatko mogao “obraditi” sebe.

Zadaća odgojitelja se i sastoji u tome da prati odgajnika kroz taj proces sazrijevanja do punine ostvarenja što se zove moralna zrelost. Istovremeno, odgojitelj nužno mora motivirati odgajnika da ostvari taj proces samorealizacije do zrelosti tako da mu stimulira volju i usađuje osjećaj odgovornosti.

Odgajati znači odgajniku ukazivati na razloge zbog kojih, da bi se ostvario kao zreo čovjek, treba djelovati upravo na taj način, a ne na drugi. Prema tom shvaćanju odgoj osobnosti onda prvotno zahtijeva moralni odgoj ili odgoj moralnog osjećaja. Pod pojmom “moral” ovdje ne mislimo na sadržaj u odgojnom procesu već na sveukupnost odgoja prema cilju. “Moralka nije sadržaj u odgojnom procesu, već mu je konstitucionalna forma jer se čovjek odgaja ukoliko postaje bolji i svoj vlastiti bitak konfrontira s onim što mora biti ostvarujući svoje mogućnosti”.¹⁵ Dakle, moral je motivacija jer tako čovjek postaje “čovjek”, zaslužu-

¹³ Smjernice, br. 41.

¹⁴ P. VIOTTO, *Per una filosofia dell'educazione secondo Jacques Maritain*, Vita e Pensiero, Milano 1985, 111.

¹⁵ P. VIOTTO, 113.

je da postane čovjekom egzistencijalno ostvarujući moralni ideal prema kojemu projektira i usklađuje svoj život.

U tom smislu moralnog odgoja glavni cilj je onda odgoj za *slobodu*, ili za *odgovornu uporabu slobode*. Ta pedagogija slobode treba odgajaniku pružiti mogućnost da sam sebe mijenja prema onome što ga može poboljšati i stvoriti odlučnost odabira dobra za vlastiti život i vlastitu slobodu.

Ako ovakvo shvaćanje vrijedi za opći odgoj osobe, vrijedi i za odgoj spolnosti, ako spolnost shvatimo kao temeljnu strukturu osobe po kojoj se ona i odnosi prema drugima. Iz toga slijedi i druga činjenica: odgoj spolnosti, što je prvotno moralni odgoj, nikada se ne može postići samo informiranjem o fiziološkim ili higijenskim aspektima seksualnog života. Postizanje afektivno-seksualne zrelosti mora proći onda preko samokontrole, poštivanja sebe i drugih, a upravo te činjenice zahtijevaju odgoj volje i osjećaja.

Osim toga, svakome je jasno da se informiranje odnosi na razum i spoznaju, dakle znanje, a formacija zahtijeva da svatko traži motive svoga ponašanja i usklađuje ga prema moralnim principima, te da shvati bogatstvo vrednota koje su u igri kao što su prihvaćanje sebe i drugih u spolnoj različitosti, sposobnost interpersonalnih odnosa kroz poštivanje i prihvaćanje različitosti, finalizaciju spolnosti u njezinoj fizičkoj i afektivnoj dimenziji za trajni odnos ljubavi i potpunog darivanja, i to kroz dominaciju samog sebe, kroz odgovornost i kroz osjećaj čistoće i čednosti.

2.2. Odgoj moralnog osjećaja

Moralni osjećaj je trostruk: *osjećaj za etički život, osjećaj za slobodu i osjećaj za odgovornost*.

Osjećaj za etički život rađa se kroz etičko djelovanje i moralne čine. Već su skolastički učitelji veoma dobro uočili da u ljudskom djelovanju postoje ljudski čini (*actus humanus*) i čini čovjeka (*actus hominis*).

Čini čovjeka su svi oni spontani, urođeni i refleksni čini (npr. disanje), kao i čini koje čovjek vrši pod prisilom. To su čini koji nisu slobodni, ne ulaze u kategoriju odgovornosti i nemaju nikakvu moralnu valjanost.

Ljudski čini su oni koje čovjek čini s osvrtnom i slobodom odlučivanja. Oni su nositelji etičke vrijednosti. No, i među takvim činima mogu se napraviti distinkcije: kad radimo na nekom objektu tako da nešto gradimo ili transformiramo, riječ je o poslu ili radu (tehne) ili kad proizvodimo neke stvari tako da poboljšavam osobu, kao što je poezija, filozofija (*arete*). Na još većem stupnju su oni čini kojima utječemo na druge osobe i s njima tražimo odnos zajedništva, komunikacije, susreta. Tada je riječ o ljubavi (*filia – agape*).

Takvi čini postoje i na području spolnosti za koje je čovjek odgovoran jer su to

čini koji proizlaze iz slobode i slobodne volje. I oni su dio etičkog u čovjeku jer i preko njih pojedinac ostvaruje dobro i vrednote koje ima. Poznata je činjenica da u svakom čovjeku postoji težnja prema višemu, prema realizaciji vlastite biti, što zovemo voljom.

U odgoju nam valja razvijati najprije *osjećaj za slobodu* koji se razvija kroz put *slobode od do slobode za*. Ljudskoj slobodi se mogu dati dva značenja: prvo značenje je da *ništa ne trebamo*, a drugo *da postanemo ono što jesmo: ljudi i osobe*.¹⁶

U prvom slučaju riječ je o slobodi od prisile, unutarnje i vanjske. U stvari, riječ je o *fizičkoj* slobodi svih stvorenja, kao i o slobodi za kojom se govori u društvu, politici i ekonomiji. Radi takve slobode čovjek se i bori protiv tiranija i svake vrste tlačenja.

U drugom smislu čovjek je slobodan od raznih uvjetovanosti i može odabirati jednu stvar, a ne drugu, može odabrati da nešto učini ili ne učini, tj. može svojom voljom kontrolirati određenu situaciju tako da ostane gospodar sebe i svojih opredjeljenja. Ta sposobnost da se slobodno odlučuje naziva se *sloboda odabira ili slobodni izbor* (liberum arbitrium). Znači, čovjekova volja je arbitar između više mogućnosti djelovanja. I takva sloboda može biti dvostruka: *sloboda za djelovanje* (da li djelovati ili ne) i *sloboda specifikacije* (odabir objekta ili cilja samog čina). Vršanjem takvog svjesnog odabira svakome čovjeku služi da postigne *moralnu slobodu*, tj. onaj stupanj osobne svijesti kada se uvijek svjesno i voljno odabire dobro u sebi, i to toliko da mogućnost opredjeljenja za zlo više niti ne postoji.

Upravo u ovaj prostor između *slobode odabira i moralne slobode* postavlja se i odgoj koji se i sastoji u tome da mladoj osobi omogući i da ju uputi na stalno *odabiranje dobra*. Osoba je slobodna u svom odabiru, ali joj odgojitelj treba pokazati put kako bi se sloboda preobrazila u trajni način života i odabiranja dobra.

Dakle, cilj odgoja je čovjeka učiniti što je moguće više "slobodnim" kako bi uskladio svoju moralnu zrelost sa samom svojom naravi. Slobodan čovjek ne preuzima samo moralne sadržaje, već ih pounutrašnjava, čini ih dijelom vlastite osobnosti.

Kako sam čovjek ne projektira svoju narav, već je nastoji ostvariti i razviti, rađa se onda i zahtjev za prelaskom sa slobode "od" raznih ograničenja na slobodu "za" određeni projekt života. Ovaj kršćansko-personalistički vid slobode suprotan je od onog *radikalnog* po kojemu je dozvoljeno sve ono što se slobodno hoće i prihvaća jer personalistički vid subordinira slobodu poštivanju i dostojanstvu samog ljudskog života. Time sloboda dobiva i svoj sadržaj jer trajno ostaje čin koji neće-mu teži ili nekoga dira, što joj opet daje novu notu: *odgovornost*.

¹⁶ Usp. R. LUCAS LUCAS, *Luomo spirito incarnato*, Ed. Paoline, Cinisello Balsamo 1993, 161 i dalje.

Tu je i *osjećaj za odgovornost*. Sam termin ukazuje na svoje značenje: čovjek je sposoban ili dužan dati odgovor na određeni poziv, tj. za ono što je učinio poslije nego li se slobodno odlučio, netko drugi prosuđuje. Sam pojam odgovornosti uključuje da je dotični subjekt sposoban, svjestan i slobodan, uključuje određeno djelo koje ima svoj sadržaj i posljedice, uključuje nekoga kome treba dati račun. To može biti sam subjekt, odnosno njegova savjest, ali pojam uvijek uključuje određeni alteritet koji postoji između sudca i suđenika.

Kad se analizira samo odgovorno ponašanje, ono onda ima tri elementa: *spoznajni, voljni i afektivni*.

Spoznajni element je nužan za odgovorno djelovanje, što znači da svakom odgovornom djelovanju prethodi jasno razlučivanje valjanosti određenog čina što čovjek sam vrši unutar samoga sebe. To je spoznaja istine koja čovjeka oblikira, spoznaja ne u općem smislu, već spoznaja moralnih vrednota i dobra. Jasno da na ovom nivou postoje loše spoznaje ili predrasude koje znatno mogu utjecati na odabir vrednota.

Voljni element se sastoji u opredjeljenju volje za određeni čin. Premda je volja u čovjeku nešto originalnoga i nesvodivoga, ona može biti uvjetovana raznim percepcijama, osjećajima, kao i samom spoznajnom moći (razum).

Afektivni element igra veoma veliku ulogu u odabiru jer nikada ljudski čin nije samo plod razuma i volje. Čovjek je osjećajno biće, a osjećaji nerijetko igraju veliku ulogu u odabiru. Zapravo, ljudsko djelovanje je trajno u napetosti između osjećaja, te razuma i volje. I kad bi bili mogući, čini bez osjećaja bili bi samo proračunati i mehanički čini i ne bi bili ljudski već robotski.

Treba naglasiti i činjenicu da osim ovih unutarnjih utjecaja na ljudsko djelovanje, postoje i izvanjski koji su kadri uvjetovati ljudsko ponašanje tako da je cilj teže ostvariv.

Ljudsko odgovorno djelovanje ima, dakle, *subjektivnu, objektivnu i transcendentálnu* dimenziju.

Subjektivna dimenzija znači da smo mi odgovorni za sve ono što autonomno radimo preko odabira naše slobodne volje. Odgovornost tada označava način na koji se djelo pripisuje djelujućem subjektu. No, postoji i odgovornost za ono što smo učinili (*objektivna dimenzija*), ali i odgovornost prema nekome drugom (*transcendentalna dimenzija*).

Ako ove istine prebacimo na spolnost, onda treba reći da ona uključuje odgovornost prema samima sebi, prema drugome ili drugoj, ali i prema trećoj osobi (npr. uporaba spolnosti van braka, spolnost i prenošenje bolesti, odgovorno roditeljstvo).

2.3. Odgoj afektivnosti

Općenito govoreći, afektivnost je ljudska "sposobnost reakcije" na sve ono što susreće na svome putu – stvari, osobe, Bog.¹⁷ To uključuje i reakcije koje izaziva i susret s osobama drugoga spola, što se naziva seksualna afektivnost. Stoga K. Wojtyła i definira afektivnost kao "sposobnost reakcije određene osobe na vrednote, pa i seksualne".¹⁸

Ipak treba naglasiti da afektivnost nije jednaka *senzualnosti*, premda se ti termini kadšto izjednačuju. Reakcija muškarca prema ženi, ili obratno, može se odnositi na čitavu osobnost, što uključuje i spolne vrijednosti, a to je afektivnost, ili se može odnositi samo na fizičku dimenziju, a to je senzualnost. Znači da senzualnost svodi osobu na poželjnost i na osjećaj ugone, a afektivnost znači otvorenost i priznanje različitosti i potpunog dobra osobe kao takve.

Stoga se u odgoju i traži postizanje afektivne zrelosti, što znači da osoba postane snažna toliko da može kontrolirati svoje intenzivne afekte, da ih može i zna modulirati, osobito osjećaje ljutnje i depresije, što traži i određenu spoznajnu zrelost. Odgajnik tako uči razlikovati sebe i drugoga, vlastite interese i želje od interesa i želja drugoga, kao i integrirati pozitivne i negativne afekte svoje i drugih.¹⁹ Kada je riječ o spolnom odgoju, treba naglasiti da je njegov cilj ne samo postizanje afektivne zrelosti, već i one seksualne, posebno. Riječ je o "postizanju sposobnosti dijaloga" s osobom drugoga spola, dijaloga koji uključuje podjelu želja, osjećaja, interesa i slabosti, ali i sposobnost dijaloga s određenim osobnim partnerom u *seksualno-genitalnom odnosu*.

Da bi se to postiglo nužno je poznavanje sebe, nužna je samokontrola, iskrenost i potpuno darivanje sebe. Za to nikako nije dovoljna samo psihička i fizička zrelost, već nadalje ona *moralna*.

Moralna zrelost nije ništa drugo doli sposobnost razmišljanja, interpretacije i interiorizacije o onim normama moralnosti što su upisane u ljudsku narav kako bi postale glavni nositelji pri pojedinom odabiru. Moralna se zrelost ne sastoji u poznavanju određenih etičkih normi, niti u teoretskom pristajanju uz određeni etički kodeks, već je to usklađivanje s osobnim osjećajem odgovornosti. To se zbiva onda kada čovjek ne samo zna kako se ponašati u određenim okolnostima, nego nadalje kad hoće da to učini.

Na oznake moralne zrelosti spada i svijest o vlastitoj krhkosti i slabosti, o vlastitim sposobnostima kao i o prihvaćanju zapreka koje se mogu pojaviti na putu

¹⁷ N. GALLI, *L'educazione affettiva e sessuale*, u: ISTI (prir.), *Vogliamo educare i nostri figli*, Vita e Pensiero, Milano 1985, 38. Ima više definicija afektivnosti, usp. N. DE MARTINI, *Maturità e sesso*, LDC, Leumann (TO) 1982.

¹⁸ Amore e responsabilità, Marietti, Torino 1978.

¹⁹ M.C. GILSON, *Adolescenza e discontinuità*, Bollati Boringhieri, Torino 1993, 212.

ostvarivanja dobra. Tako čovjek postiže sposobnost da iz sebe izvuče uvijek ono najbolje što ima.

Tipična oznaka zrele moralnosti jest i oslobađanje *osjećaja grešnosti* u tom smislu da čovjek spoznaje svoju pogrešku i da zna da je prekršio ili povrijedio određeni princip, ali ne dozvoljava da to u njemu stvori traumatična raspoloženja, pogotovu kad je vjernik i zna da Bog rado prašta.

U tom smislu zrela moralnost je, kao i sloboda, plod iskustva i godina i oko nje se itekako treba truditi i postiže se u zrelijim godinama života.

2.4. Moralni odgoj

Jednako kao što razvoj moralnog osjećaja prolazi kroz različite životne etape, na isti način treba postaviti i *moralni odgoj*, a on nije ništa drugo doli odgoj za *odgovorno i slobodno djelovanje*. O odgoju treba voditi računa da moralni razvoj može biti uvjetovan subjektivim naravnim sposobnostima i dispozicijama, tj. o njegovoj sposobnosti samog shvaćanja i ostvarivanja normi, ali i još više ambijentom u kojem se odgajnik nalazi (obitelj, škola, društvo), kao i samim načinom i odgojnim stavovima.

U tom smislu Crkva preporuča *postupnost odgoja*, tj. treba voditi računa o uzrastu i zrelosti odgajnika: "Odgojitelji će imati na umu osnovna razdoblja toga razvoja: prvobitni nagon, koji se u početku očituje sasvim rudimentarno, postupno prelazi u stanovitu podvojenost između dobra i zla. Zatim se osjećaji uz pomoć odgoja ustaljuju i istodobno jača osjećaj odgovornosti. Sebičnost postupno nestaje, započinje svojevrsni ascetizam, drugi se prihvaća i ljubi radi njega samoga; usklađuju se elementi spolnosti: genitalnost, erotizam, ljubav i ljubavno predanje."²⁰

Svakako da postupnost zahtijeva kontinuitet odgoja između dječje dobi i puberteta, ali u doba puberteta se pojavljuju neki novi procesi u razvoju. Doba puberteta je, možda, centralni događaj u razvoju, ali je i nadasve kritično razdoblje.

To su činjenice koje uvjetuju njihov afektivni život, kao i načine reagiranja na vanjski svijet. No, istovremeno postaju veoma osjetljivi na ideale i vrijednosti, razvija im se moć razmišljanja i kritičnosti s obzirom na obitelj i društvo.

Upravo u tom razdoblju oni traže razumijevanje za svoje probleme i očekuju iskrene odgovore o spolnosti. Odgojiteljeva je dužnost tada ne samo da "informira", već i da formira mladu osobu, da joj ponudi jasnu skalu vrednota, da ju motivira za ostvarivanje vrednota, da razvija autonomiju samosvijesti, samosvladavanja i samokontrole i odgovornosti za vlastite postupke kako bi mogla ovladati svojim emocijama. Možda će u početku odgojitelji naići na odbijanje ponuđenih vrednota jer ih adolescenti nerijetko osjećaju kao izvanjsko nametanje, pa i zbog

²⁰ Smjernice, br. 42.

utjecaja sredine i permisivnog društva. No, ako odgojitelj bude znao motivirati adolescenta i ako bude znao i mogao reći *zašto* traži upravo takve vrednote, mladi čovjek će ih interiorizirati, prihvatiti i u određenom trenutku odabira u svom djelovanju iskoristiti.

Ne treba zaboraviti da u ovom razvojnem periodu prestaju djelovati strah i kazna i da adolescenti zahtijevaju djelovanje u slobodi opredjeljivanja. Tu slobodu treba poštivati, ali je i usmjeravati k odgovornosti i poštivanju normi ponašanja, kako unutarnjih tako i izvanjskih. Stoga je veoma važno mladom čovjeku pokazati povjerenje u njega i njegovu moć odlučivanja, ali to povjerenje ne smije biti slijepo, već kritično. S druge strane, potrebno je kod mladih razvijati osjećaj povjerenja u samih sebe, jer se oni plaše raznih stvari i životnih situacija koje su često plod njihove mašte.

Odgoj spolnosti u ovom razdoblju uključuje i odgoj čistoće, tj. odgoj za samodominacijom svoga spolnog nagona u razvijanju svijesti da je samo prava ljubav vrijedna i čovjeka dostojna, ljubav koja se sastoji od iščekivanja, odricanja i budućeg projekta života.

2.5. Odgoj za djevičanstvo

U četvrtom ciklusu svojih kateheza papa Ivan Pavao II. progovorio je i o *djevičanstvu*. Papa smatra da čisto humanističko i naturalističko gledanje na spolnost ne može obuhvatiti svu puninu značenja *dara spolnosti* koja se pokazuje kroz darivanje Kristu i Crkvi. On tvrdi: "Čovjek (muškarac ili žena) je sposoban odabrati vlastito osobno darivanje drugoj osobi u bračnom savezu u kojem oni postaju 'jedno tijelo', ali je jednako sposoban slobodno se odreći takvog darivanja drugoj osobi tako, da birajući uzdržljivost 'radi kraljevstva nebeskog', sam sebe može potpuno darovati Kristu."²¹

Tako je papa otvorio perspektivu *djevičanstva zbog kraljevstva nebeskoga*, gdje muškarci i žene darivaju sebe i svoju spolnost Bogu i za dobro drugih. Taj način života predstavlja onaj način konačnog života poslije uskrsnuća i on, na neki način, već pripada životu kakav ćemo živjeti na onom svijetu premda se sada odvija na ovoj zemlji i u ovom svijetu.

Valja nam ponovno naglasiti da je spolnost ljudska uvjetovanost i to kao *otvaranje* prema drugome i ona se, kao takva, ne može iscrpiti samo u bračnom darivanju i prokreaciji. Spolnost ima i drugu mogućnost realizacije, onu koja nadilazi ljudski osobni kontakt i koja je vlastita *posvećenom djevičanstvu*. Ovdje ne želimo govoriti o pozivu na posvećeno djevičanstvo, već želimo ukazati na mogućnost takvoga djevičanskog ostvarenja, o čemu odgoj mora voditi računa u pripravi osobe za takav način života.

²¹ Kateheza od 18. travnja 1982.

Papa Ivan Pavao II. je u svojoj pobudnici „Familiaris consortio“ jasno upozorio na komplementarnost poziva na brak i na posvećeno djevičanstvo zbog kraljevstva nebeskog kao na dva različita načina ostvarenja ljubavi na koji je pozvan svaki čovjek.²²

Valja napomenuti da su suvremena kultura i filozofska misao veoma sklone ideji *odnosnog bitka osobe* koja se nastoji ostvariti kroz univerzalnu ljubav. Upravo na toj dijalektičkoj ideji spolnosti uviđa se mogućnost njezine socijalnosti.²³ Već je davnih 70-tih godina moralni teolog T. Goffi upozorio da fizičko vršenje spolnosti nije ništa drugo doli *pedagoški put* koji čovjeka otvara univerzalnoj ljubavi.²⁴

Upravo na toj antropološkoj ideji novija teologija spolnosti i temelji svoju misao koja ukazuje na odnos između bračne i djevičanske spolnosti. I Kristov poziv *na početak* (Mt 19,8) kad govori o braku, govori da samu spolnost valja shvatiti kao poziv muškarca i žene na određeni način života (bitka), tj. na darivanje života ili na način u *eshatonu* na trajno svjedočenje *ljubavi* prema Kristu i Bogu.²⁵

Stoga i sveti Zbor za katolički odgoj stoga ovako veli: „Istina, djevičanstvo uključuje odreknuće ljubavi koja je vlastita ženidbi, ali to odreknuće ima svrhu da se još snažnije u dubini bića prihvati onaj dinamizam sebedarnog predanja drugima, što je utkan u spolnost, te da se osnaži i preobrazi prisutnošću Duha, koji uči da ljubimo Oca i braću kako je to činio Gospodin Isus.“²⁶ Crkveno-teološko gledište, nadilazi, dakle, usko gledište da se spolnost živi i ostvaruje samo u braku. Crkva spolnost shvaća daleko šire i prihvaća djevičanstvo radi kraljevstva nebeskog koje spolnosti daje novo značenje: *značenje svjedočenja i cjelovitog življenja*.

²² *Familiaris consortio*, br. 16.

²³ Usp. J.M. Aubert, *Sexualité et vie sociale*, u: *Supplément* 111(1974) 458-479.

²⁴ Usp. T. GOFFI, *Sessualità e celibato oggi*, u: ISTI (ur.), *Problemi e prospettive di teologia morale*, Queriniana, Brescia 1976, 398.

²⁵ Usp. L. CICCONE, *Uomo-donna. L' amore umano nel piano divino. La grande Catechesi del mercoledì di Giovanni Paolo II (5 settembre 1979-28 novembre 1984)* LDC, Torino 1989, 114-116.

²⁶ SVETI ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obriši spolnoga odgoja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996, br. 31.